

Vincentas DROTVINAS
Vilniaus pedagoginis universitetas

**F. W. HAACKO „VOCABVLARIVM LITTHVANICO-GERMANICVM,
ET GERMANICO-LITTHVANICVM“ (HALLE, 1730) RANKRAŠTIINU
PAPILDYMU EGZEMPLIORIUS¹**

Tyrinėdamas Mažosios Lietuvos leksikografijos istoriją, dar 1988 m. atkreipiau akis į Hallės Franckes fundacijos² bibliotekos (Hauptbibliothek Franckeschen Stiftungen) archyve saugomą F. W. Haacko „Vocabvlarivm“ egzempliorių (signatūra 155 M 4/4a). Šis F. W. Haacko „Vocabvlarivm“ egzempliorius lietuvių leksikografijos istorijoje retai minimas (žr. toliau), o jo papildymų turinys iki šiol iš viso nenagrinėtas. Pats egzempliorius įdomus dar ir tuo, kad įgalina tokį leidinių datavimą atkelti iš XIX a. II pusės.³

Kalbamasis egzempliorius sudarytas iš „Vocabvlarivm“ teksto puslapių ir švarių didesnio formato lapų, įsiuvant (ir išant) pastaruosius tarp dviejų spausdintų žodyno puslapių. Puslapių ir lapų formatas nevienodas: žodyno neapipjaustyto puslapio formatas yra 18,2 cm × 11,5 cm (apipjaustytas – 17 cm × 10 cm, rinkinys – 14,4 cm × 7,5 cm), o lapo – 20 cm × 17 cm. Taigi kiekvienas žodyno puslapis turi savo įterpinį lapą: dešiniųjų, neporinių puslapių (1, 3, 5...) toks lapas yra kairėje, o kairiuju, porinių (2, 4, 6...) – dešinėje. Kaip žinome, pats „Vocabvlarivm“ (be viršelių ir Pratarmés (Vorbericht), užimančios dar du lapus, turi iš viso 230 psl. (lietuviškoji dalis p. 1–151 *Abažas, žo das Lager – Žywatas, o der Leib (uterus) su baigiamaja fraze Garbe Buk' Diewui ant Aukſto. Amen* ir užsklanda) ir vokiškoji dalis – p. 152–230 (*Aaron – Aornas – Zwölftte – Dwylitas*). Įterptinių lapų iš viso turėtų būti 115, tačiau téra tik 112: lietuviškoje žodyno dalyje – 75, vokiškoje – 37. Lapų trūksta tarp žodyno paskutinių lietuviškos dalies puslapių p. 150–151, tarp vokiškos dalies p. 154–155, 228–229 ir po lietuviškos dalies puslapių p. 150–151, tarp vokiškos dalies p. 154–155, 228–229 ir po p. 230. Dalis lapų perlenkti vertikaliai. Lapų yra defektuoti: po žodyno p.

¹ Straipsnis skirtas F. W. Haacko leksikografinio darbo tyrinėjimui ir susijęs su autoriaus straipsniu „F. W. Haacko Vocabvlarivm Lithvanico-Germanicvm, et Germanico-Lithvanicvm (Halle, 1730)“, išspausdintu „Lietuvijų kalbotyros klausimų“ XXXIX t. 1998.

² Dabartinis oficialus pavadinimas „Interdisziplinäres Zentrum für Pietismusforschung der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg in Verbindung mit der Franckeschen Stiftung zu Halle“.

³ Lietuviškas terminas *parankinis egzempliorius* (žr. *Knygotyra. Enciklopedinis žodynas*, Vilnius: Alma Littera, 1997, 282), *durchschossenes Buch* – knyga, kurioje tarp spausdintų lapų įsiūti rašomo popieriaus lapai korektūrai ar pastaboms (žr. Helmut Hiller. *Wörterbuch des Buches*. Fünfte, vollständig neu bearbeitete Auflage. Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main, 1991, S. 98.).

146 dešinė pusė lapo per visą plotį nukirpta, p. 226 dar likęs nenuplėštas kam pelis, po p. 228 lapas išplėštas (liko žymių).

Lapų popierius, pirštais palietus, atrodo storesnis, standesnis negu žodyno puslapių. Kaip rodo rasti trys popieriaus vandenženkliai, lapų popierius yra gamintas vietinių Prūsijos popieriaus meistrų, greičiausiai XVIII a. trečiajame dešimtmetyje. Beje, vandenženkliai datavimas ne ką teduotų papildymų laikui nustatyti. Apskritai, galėtume manyti, kad kalbamasis žodyno egzempliorius atsirado netrukus po to, kai pasirodė pats „Vocabularium“, o jo papildymai ga lejo būti įrašomi iki pat Lietuviai kalbos seminaro veiklos pabaigos, taigi ne vėliau kaip 1740 m. Lapai ties žodyno puslapiais persisunkę spaudos dažais: prieš šviesą gana aiškiai matyti puslapio skiltys. Šiaip kalbamasis žodyno egzempliorius gana gerai išsilaikęs, tik vienur kitur matyti užtékšto rašalo taškai ar šiaip rudos (klijų?) dėmės. Dažnesnio vartojimo pėdsakų (sutepimų, braukymų, lankstymų ar pan.) irgi nematyti.

Žodyno egzempliorius įrištas (greičiausiai kur kas vėliau) maždaug 0,3–0,4 cm storio kartono viršeliais, kurie aplipinti rudai margu popierium. Popierius vietomis pradilęs iki kartono, viršelio kraštai apdilę, kampai nuo naudojimo suapvalėję, nuo lankstymo ypač nukentėjęs pirmojo viršelio kairysis kraštas. Nugarėlė viršuj ir apačioj apiplūsus, susiuвimo vietas išryškėjusios. Paémus į rankas, lengva pajauti, kad egzempliorius ne visur vienodo storumo. Iš tikrujų, kaireje, nuo nugarėlės link vidurio, kur susiūti žodyno puslapiai ir lapai, visas žodynas apčiuopiamai storesnis, o dešinysis kraštas, kur tėra tik lapai, aiškiai plonesnis. Dél to visas egzempliorius atrodo kiek suspaustas, suplonėjęs; kadangi lapų dešinėje nespaužia viršelis, jie kiek pasibangavę.

Aptarėme F. W. Haacko žodyno kalbamajo egzemploriaus išorinių pavidalą. Žinodami, kad papildomi įterptiniai lapai skirti tekstu pataisyti ir papildyti, t. y. korektūrai plačiąją prasme, dabar plačiau apibūdinsime pačius papildymus. Jais laikome visus aptariamajame egzemplioriuje ranka įrašytus intarpus, arba prierašus, kurių galėtume skirti, žinoma, kiek salygiškai, tris atvejus: a) papildymai siauresne reikšme - nauji žodžiai, b) pastabos dėl žodžių ar jų formų vartosenos ir c) žodžių korektūra, išskaitant praleistų arba klaidingai įrašytų raidžių taisymą ir pan. Papildymai surašyti ne tik lapuose, jų randame antroje viršelio pusėje ir abiejų žodyno dalių puslapiuose.

Viršelio antroje pusėje stulpeliu greičiausiai dviejų asmenų ranka, surašyta iš viso 32 lietuviškų antraštinių žodžių eilutės: viena ranka rašytame stulpelyje – 24 lietuviški žodžiai su atitikmenimis vokiečių kalba ir kita ranka rašytame stulpelyje – dar 8 žodžiai (dalies žodžių užbraukta ir prirašyta naujų).

Po stulpelių viršelio apačioje yra 2 įrašai:

Sum

Michaelis Theophili
Gundlingii
Regiom. Poruss.

Successor

Godof. Gerlach
Regiom. Boruss.

A. O. R.
MDCCXXX
mens. Dec.

M.D.CC.XXXII
Mens. Septbr.
(toliau ištrinta ar išskusta)⁴

In Jesu spes mea

Antrojo stulpelio dešinėje prirašyta monograma GM (= Michael Gundlin-gius?), o vėliau rudu pieštuks – minėtoji signatūra.

Visame žodyne pasitaiko ir daugiau neleksikinių prierašų, pvz.:

p. 126 tučiame lanke tarsi miklinta ranka

Kriſtus	Kriſtaus	K	K	Kriſtaus
Kriſtaus				
Kriſt()				

p. 151: Garbe buk' Diewui ant Aukſto.

Amen

Gloria Dei in Excelsis!

p. 260 prie žodžių Gotthard auß Ungarn iſt von Halle
Ungar wengras nach Ungarn abgegangen in der
Ungarn wengru žeme prirašyta Leipziger Oſter=Meße.

Nors žodyno papildymų ir taisymų nėra itin daug (priskaičiuojama per 180 žodžių), tačiau jie gana įvairūs. Pagal pobūdį ir paskirtį juos galima skirstyti į kelias grupes.

1. Dažniausiai prirašomi nauji žodžiai (leksemos), tokie pirmiausia yra visų 32 eilučių žodžiai antroje viršelio pusėje. Jie pateikiami kaip ir atitinkamos kalbos dalies žodžiai pačiame „Vocabvlarivme“, nors ir ne visada reguliarai.

2. Prirašomi giminiški žodžiai (vediniai), plečiantys esamų atraminių žodžių lizdus (straipsnus), pavyzdžiui, prie esamo daiktavardžio rašomas daiktavardis:

p. 8 Apſtas – Apſtuñas, o
p. 137 Uttele, ês – Uttelus, aus
Laußwantzel

arba veiksmažodis Uttinéitis, sich laufen,
prie būdvardžio – rašomas daiktavardžio abstraktas:

p. 16 Baltas, o weiß – Baltumas das Weisse.

Randame prirašytų šiaip giminiškų žodžių:

p. 98 Piklewoju, au, oſu, ti beutelnd – unde Dūna piklewota,
gebeutelt brodt.

3. Prirašomais žodžiais ar jų formomis iliustruojami tam tikri lietuvių kalbos reiškiniai, nurodant jų aprašymo vietą F. W. Haacko gramatikoje, pavyzdžiui, – linksnių galūnės:

p. 8 Apſkuſtojis habet *in vocativo – ſtojau vid*
Gramat. pag. 246. n. 3.

4. Specialiomis pastabomis aiškinama taip pat naujų žodžių semantika ir var-tosena:

⁴ Dėl įrašų autorystės žr. toliau.

- p. 18 Bernas, Knecht oder Hausknecht, Pferdeknecht
Aber Tarnas ist ein Knecht m. [?] außer vierten Diener
- p. 21 Dainojimas Dainoti sey (?) dieses Wort wird gebraucht wo man mir aus Lust singet e.g. im Krüger oder Herberge. Aber von geistlichen Versen kan das nicht brauchen (tokais atvejais sakoma **giesmē**, **gie-doti** – V.D.).
- p. 47 Kankles, u ein bei den Lithauen gebrauchliches Musicalisches instrument.

5. Kartais pastabos atspindi religines prierašų autoriaus pažiūras ar vertinimus:

- p. 157 Aufmachen – Paßfileidēs geneigt aufmerksam *huius vocabulum usurpatum de hominibus sibi relictis et ad peccatum pronis.*

6. Kai kuriuose, matyt, ne vieno asmens raštytuose prierašuose vienu ar kitu klausimu atispindi įvairios nuomonės, o patys prierašai sudaro mažutį leksikos etiudėli, pavyzdžiu, viršelio antroje pusėje šalia Žekke, *Strumpe* kita ranka prirošyta *melior Strumpes und Streples*, o p. 210 – *Strümpffe* Žekė, ès secundum dialectum Memelenſen alias Strumpe, es, aut Streples, iù. Tai leistų manyti, kad vienas iš įrašų autorių galėjęs būti klaipėdiškis.

7. Neretai pataisomos ir šiaip dèl abejonés ar apsirikimo atsiradusios žodžių formos: p. 126 *Suti (Sunu)* – apibréžta ir pataisyta i *suwu*, arba pataisoma rai-džių praleidimo klaida: p. 159 *amislti* = *apmislti*.

Visame papildymu egzemplioriuje vartojami tradiciniai to meto lotyniškų gramatinių kategorijų pavadinimų sutrumpinimai: adv. interr. = *adverbium interrogativum*, decl., d. = *declinatio, f., foem.* = *foemininum*, G., gen. = *genus*, g.m. = *genus masculinum*, grāmat. = *grammatica*, masc. = *masculinum*, num. = *numerus*, pl. = *pluralis*, pl. tantū = *pluralia tantum*.

Pagal turinį papildymus galima skirstyti į keletą grupių. Pirmiausia pastebimos pastangos praturtinti žodyną šnekamosios kalbos leksikos pavyzdžiais, iš kurių nurodytina:

a) amatininkų ir pareigūnų pavadinimai:

p. 14	Amtmannas	Ein Amtmañ
p. 15	Audejas, io	Ein Leinweber
p. 18	Bruwelle, io	Bierbrauer
	Bitčulis, io	E. bienen Wärter
p. 47	Kappocžinink's, o	ein Todten Gräber
p. 54	Kurpininkas, kurpjus, aus	der Schuſter
p. 163	Bildhauer oder Steinhauer	Akmens kalwis;
b) kai kurie savaitės dienų ir mėnesių pavadinimai:		
p. 18	Beržellis, o	Maymonat (? – V. D.)
p. 20	Sžwenta dienna oder Nedieles diena	der Sontag
	Pannedelis, io	Montag
	Vtorninkas	dienstag
	Serrada, os	mitwoch

	Petnyczia, os	Freytag
	Subata, os	Sontag;
c) namų apyvokos daiktų pavadinimai, k.a. drabužių:		
(viršelis)	kernes, iu	Hose od ^{er} beinkleider, vgl.
	P. 87	Hosen od ^{er} beinkleider, in pl. tantū
	Skepeta f	Serwiete, it. Schnuptuch
	Uzklotis	ober
	Paklotis	unter
	ir apavo:	
(viršelis)	kurpjes, pju	Wyžinos
	Naggines, u.	Parreßken.
p. 209	Sopagas;	lederne Schuhe Wyžios
		Eine Arth von ledernen Schuen
d) kurių ne kurių augalų pavadinimai:		
(viršelis)	Notrines, u:	anderer Arth von Nesseln
p. 76	Ojzka=bardis, džiu	Lilium convallium
p. 108	Puppos, u	Bohnen;
	c) vabzdžių ir gyvūnų pavadinimai:	
p. 18	Bitte, es	biene
	Bittinas	bienenkönig
p. 173	Pelleda, os	Eule
p. 199	Ratt	βurke, es;
	f) veiksmų, būsenų, procesų pavadinimai:	
p. 9	Apteti	beschmieren, eppu, epjau, epsu
p. 12	Atlekti, eku, ekiau, eksu	herzufliegen.
p. 95	perlipti	durchkriechen
p. 173	iþtroþkinti	ersticken
p. 183	heißen	waddinti.

Tarp papildymų šalia bendrosios vartosenos žodžių iš šnekamosios kalbos minėtini keli žodžiai iš Naujojo Testamento su vietų nurodymais:

p. 16	Baddu prapulti	Hungers sterben <i>Luc. XV</i>
p. 25	Dūnos pilna tur	Er hat Brodt die Fülle <i>Lukoþip V</i>
p. 59	Mattyti	Sehen <i>Matt. II.2.</i>
p. 201	Safft	Braþdas, Drégnumas, <i>Luc. VIII 6</i>

Papildymais eina ne tik atskiri žodžiai, bet ir įvairaus turinio žodžių junginiai:

p. 8	Drugiu apsirgti	am Fieber kranck liegen
p. 13	Atpencž pareina	Er kommt wied ^{er} zurück
	Durris vþrakinti	Thür auffschließen
p. 23	Wytą (=wiþta – V. D.) det (=deda – V. D.)	Kiaußus die Henne legt Eyer.
p. 49	Poterus laikyti	Bettstunde halten
p. 52	Kelas graud ^{us}	Ei ⁿ harter Weg
p. 53	Dantis iþkulti	Zähne auschlagen (? – V. D.)

p. 90 Paſtirrus rytı (ſc. grudus)

ungemahlt eßen

p. 143 V3 Wartu ſtoweti

vor dem Thor stehen.

Iš tipiškesnių vaizdingų, bent sąlygiškai prilygstančių patarlei ar priežodžiu, posakij terandamas vienas:

p. 57 Kadda wilkai(– V. D.) keme tadda þunnies(néra? – V. D.)

Wann d^r Wolff da ist, so fütert(– V. D.) man die Hund^e.

Apžvelgus papildymus, galima pasvarstyti, kokį tikslą turėjo jų autorai. Neaišku, ar tai buvo neorganizuotos, mėgejiškos vieno kito skaitytojo pastangos prirašyti žodyne neįtraukty, bet jam žinomų žodžių. O gal tuo buvo stengiamasi taisityti ir tobulinti žodyną, apie kurio spragas skaitome G. A. Franckes rašytoje žodyno pratarmėje. Kiek realus buvo sumanymas parengti „Vocabularivm“ antraoji leidimą ir kaip tai būtų buvę daroma, sunku pasakyti. Aišku tik viena, kad naujajame žodyno leidime turėjo būti užpildytos, bent apytikriai, tos spragos, kurias, be abejo, pastebėjo žodyno vartotojai, ir pirmiausia – šnekamosios kalbos leksikos trūkumai. Žinoma, tie papildymai nebuvuo sistemingas, suplanuotas žodyno taisymas vien dėlto, kad tų maždaug poros šimtų žodžių, jų variantų bei junginių nepakako. Esminiu „Vocabularivm“ tobulinimu bei papildymu, matyt, nebuvu kam rimbai pasirūpinti: F. W. Haackas 1732 m. išvyko iš Halle, jo įpėdinis Schimmelpfennigis, kiek žinoma, lituanistine moksline veikla nepasižymėjo, ribodamasis tik lietuvių kalbos mokymu (bent neturima detalesnių žinių apie jo darbą ir interesus). O 1740 m. pagaliau baigė savo veiklą ir visas lietuvių kalbos seminaras.

Vis dėlto ką galima pasakyti apie asmenis, galéjusius rašyti žodyno papildymus. F. Spechertas, apžvelgdamas Franckės bibliotekos rankraščius, pirmasis nurodė patį tokio exemplioriaus buvimą („ein durchschossenes Exemplar zu Haacks lit. Wörterbuch“), bet apie prierašus pažymėjo tik tai, kad jie nėra sunaudoti žodyne.⁵ Gertruda Bense, pirmoji detaliau tyrinėjusi ši žodyną, rašo, kad daug prierašų yra ta pačia rašysena, kaip ir pavardės *Michaelis Theophilus Gundlingius*: įrašas viršelio vidinėje pusėje, tokie pat įrašai p. 9, 12, 14, 15. Kita ranka arba bent kitu rašalu rašyta p. 48, 49. Ir p. 64 matyti dvi skirtinges raiškenos.⁶

Iš dviejų žodyno viršelyje išiamžinusiu „Vocabularivm“ skaitytojų pavardžių įrašų ir žodyno papildymų raiškenos lyginimo sunku ką konkrečiau spręsti, kad tai būtent jų darbas. Greičiausiai žodyną skaitė, juo naudojosi, prie jo prisilietę buvo ne tik juodu. Tai akivaizdžiai rodo minėtos dvi pastabos apie kojinių pavadinimų sinonimiką, kurios žinovai turėjo būti klaipėdiškiai. Mat patys Michael Theophil Gundling ir Godofried Gerlach yra gimę Karaliaučiuje.⁷ Pirmasis iši-

⁵ Specht F. Das Litauische Seminar an der Universität Halle. – *Archivum Philologicum* 5, Kaunas, 1935, 47.

⁶ Bense G. *Beschreibung der in der Hauptbibliothek der Franckeschen Stiftungen vorhandener Büchen des Seminars* (rankraštis, 1992).

⁷ Christiane Schiller: Das litauische Seminar in Halle (1727–1740) und seine Mitglieder. Auf Spuren suchte. – *Acta Baltica* 32, 1994, 211–212.

rašė tenykščiame universitete 1729, Halléje 1730 ir buvo eksmatrikuliuotas 1732 m. Antrasis stojo į Karaliaučiaus universitetą dukart (1730), Halléje iširašė 1732, bet baigė Hallés universitetą 1735 m. Juodu galėjo lankytai Karaliaučiaus Universiteto Lietvių kalbos seminarą, bet nežinia, ar buvo geri lietuvių šnekamosios kalbos mokovai.

Norėdami sužinoti, kokie asmenys papildė žodyną, pirmiausia turėtume neuzmiršti paties „Vocabularivm“ autoriaus. Iš tikrujų, F. W. Haackas geriausiai suprato savo darbo spragas ir asmeniškai buvo suinteresuotas žodyno tobuliniimu, todėl dalis prierašų gali priklausyti jam. Néra abejonės, kad F. W. Haacko lietuvių praktinę šnekamoji kalba bei jos leksika buvo kur kas turtingesnė, įvairėsnė ir gyvesnė negu religiniam tekstui skirtas žodynas. F. W. Haackas galėjo rašyti papildymus dviem atvejais: pirma, rengdamas žodyną pakartotinai išleisti (jeigu Franckes pageidavimas būtu buvęs vykdomas) ir, antra, naudodamas žodyną. Per ilgesnį laiką jis galėjo pridurti išgirstų žodžių, jų formų arba junginių: tai jau buvo pastabos pačiam sau. Spėjimą apie papildymą bei įrašų priklausomybę pačiam žodyno autorui F. W. Haackui galėtume pagrįsti jo rašyseros ir žodyno įrašų rašyseros lyginimu, tačiau neturint F. W. Haacko autografo, to padaryti neįmanoma.

Šiaip ar taip prierašų autoriai buvo žodyno vartotojai, kurie suprato, kad „Vocabularivm“ turi spragą ir silpną vietų. Jie parodė galį bent šiek ar tiek žodyną papildyti kad ir savo iniciatyva, nors, tiesa, tie papildymai ir nebuvu kokie unikalūs lietuvių kalbos žodžiai (jie žinomi to meto kituose žodynuose). Nežiūrint tyrinėjimo sunkumų, atsirandančių dėl šaltinių stokos, galima pasakyti, F. W. Haacko žodyno prierašai yra XVIII a. pirmojo trečdalio lietuvininkų kalbos dokumentas, kuriame atsiispindi išsamesnio žodyno poreikis, tobulesnio žodyno ilgesys. Gaila, kad nebuvu rengiamas antrasis žodyno leidimas ir šie papildymai negalėjo jo praturtinti.

Su F. W. Haacko žodynu baigėsi aktyvus lietuvių kalbos studijavimas Halléje. Tikimasi, kad senieji lietuvių kalbos žodynai Halléje susilaiks tyrinėjimų, o jų rezultatai bus reikšmingi būsimajai lietuvių leksikografijos istorijai.

Priedas

Priedas susideda iš *Vocabularivm* papildymų faksimilių ir ištisinio papildymų sąrašo.

Papildymai rašomi išlaikant eilučių išdėstymą ir, kur įmanoma, skiriant didžiasias ir mažiasias lietuviškas ir vokiškas raides. Prierašų ryšys su žodyno žodžiais vietomis apibūdinamas skliaustuose su straipsnio autoriaus inicialais V. D. Taisytį, dėl neaiškios rašyseros neįskaitomi ar abejotini žodžiai rašomi skliaustuose su klaustuku ir minėtais inicialais. Lotyniški sutrumpinimai pateikiami paaiškinimuose.

J

Lappinė) žvejai
Lensse, Troca, „
Barbo, dešia, p. įm. v. Deltyn
Kneblint, er fuit
Reppure, er f. Milga fath, elnia, geras, blūga
Velkė, Mlyngas
 a. Trigalas
Anto drobė f. Julstup
Kaklo droba f. lysij
Alostuklas
Kenkle, es t. t. t.
Zaklis, c. f. Sifunkla, f. Oprys.
 Kurper, iyu Nygiai Colonia Sipfai, Vyžiu, u. Krom, Klinc
Nuginais, u. Rasekinis Dv. m. Colonia Dv. r.
Keles, u. Tyls, u. Kenkliel
Sernega f. Zad f. vald (vaid, sp. skript, er.)
Kulnog k. der
Lango i. knori
Taurė, es f. filztyn, fitz glorb.
 f. diabuten kym. i. valo. Stoderte, er,
mailešen, f. drobe f. fif f. lauca, f. filz f. filz
sliau Todeliai, f. drobe f. fif f. lauca, f. filz f. filz
Speta f. tronchietr, er, f. Oprymponys
Plakot Ober, f. der.
Plakotis vobos, f. der.
Pavazieris, u. f. filz f. filz
Plottinkle, er, u. sp. piniuken
Ekičiunkis, i. o. f. sp. pina.
Kutis, f. ig.
Dilyne, i. o. idku

Sum
Surasforb.

Michaelis Theophili	<u>Grobi</u> , Gerbd.
Gundtingii	<u>Algim</u> Dorei.
Regim Soraf.	<u>U. G. C. L. XXII.</u>
Pauli Stys.	<u>Meng</u> : Seibit.
Ad. L.	<u>Leib</u> : Z. Z. Z. Z. Z. Z.
Wheatley	
Scyldene.	

Gl

15514

Michaelis Theophili Surasforb.
 Gundtingii Grobi, Gerbd.
 Regim Soraf. Algim Dorei.
 Pauli Stys. U. G. C. L. XXII.
 Ad. L. Meng: Seibit.
 Wheatley Leib: Z. Z. Z. Z. Z. Z.
 Scyldene. Z. Z. Z. Z. Z. Z.

At Šešuv spes maa.

„Vocabularivmo“ papildymų egzemplioriaus viršelio reversas.

*VOCABULARIVM
LITTHVANICO-
GERMANICVM,
ET
GERMANICO-
LITTHVANICVM,*

*Darin alle im
Neuen Testamente und Psalter
befindliche Wörter nach dem Alpha-
beth enthalten sind;*

*Nebst
Einem Anhang
einer kurzgefassten
Litthauischen
GRAMMATIC.*

*Ausgefertigt
von
Friederich Wilhelm Haack/
S. S. Theol. Cultore,
zur Zeit Docente im Litthauischen Seminario zu Halle.*

*S A L L E,
Druckt Stephanus Orbani, Universit. Buchdr.
1730.*

„Vocabularivmo“ antraštinis puslapis.

8. ③ (०) ०

- अप्रिप्रत्ययादिति' निः द्वः अप्रिमुक्ति निः अमुक्ते,
धनेदेन लिफ्ते, प्र. मास.,
प्रत. मास., र. दिग्म्.
अप्रिचेत्तु. अप्रोक्तु, निः
अप्रेक्षाहेन, प्रत. भेद.
प्रत. भिता, र. उभा.
अप्रिचेत्तिमास, नो दी-
धेनुंग, i. d. g. m.
अप्रिर्गति धन्दे नेदेन,
प्र. शेग्वा प्रत. शेग्वा,
र. शेग्वा.
अप्रिताक्ति नेव नेव
नेव, प्र. नेवा, प्रत.
नेवात्, र. नेवा.
अप्रिताक्ति निः बद्धता, निः
उम्हुल्लग्यज्ञ. नेवा, प्रत.
क्ता, र. क्ता.
अप्रिप्रस्त्रिय वर्त्तणे, प्र.
विद्वा, प्रत. दिवा, र. द्वा.
अप्रिमान्ति निः बद्धेन,
प्र. निजा, प्रत. निजा, र.
निजा.
अप्रिमान्ति निः बद्धेन,
प्र. निजा, प्रत. निजा, र.
निजा.
अप्रिष्टो निः बद्धेन, प्रत.
रेजा, प्र. रेजा, र. रेजा.
अप्रिष्टुदि निः बद्धेन,
प्रत. दिजा, प्र. दिजा, र.
दिजा.
अप्रिष्टवाऽति विजा दातः
दिग्गं उलेगा, प्रत. दोऽ-
ना, प्र. दोऽना. दावा.
अप्रितेन्निमास, नो दी-
शेच्छर्विग्नास, i. d. g. m.
अप्रिमुक्तमास, नो दी-
दिन्नुंग, i. d. g. m.

अप्रिवेक्ता

अप्रिवेक्ता अनुभवाद्वयः
प्रत्यक्षः निष्ठाः

- अप्रिमुक्ति निः अमुक्ते,
प्रत. दिजा, र. दिजा.
अप्रिमुक्तिः नो दी-
दिन्नुंग, i. d. g. m.
अप्रिमुक्तिः नो दी-
दिन्नुंग, i. d. g. m.

अप्रिवेक्ता अनुभवाद्वयः
प्रत्यक्षः निष्ठाः

अप्रिय

Præc. nū.	Præc. man.	Zanīmīne nu? adu. quæ.
Futur. dīū.	Zaūpas, po eīne Ette, tñ	
Zalba, hōs eīne Mēde, z-de-	Bindel, z-decl. gen.m.	
Zalbējumas, mo	Zampimīos Zethia men's (mēno) der Etthīn sđ.	
den, z-decl. gen. mafc.	gen. male.	
Zabbēis, (io) tñ eīne Nēde,	Zantia tñs die Stein, die	
Zalbēfīla, (io) iem, tñ	Wabal, z-decl. gen.f.	
Spriūg, z-decl. g-maf.	Zandis, tñs eine Wölfe	
Zalbēti roben, præf. bute	z-decl.gen. mafc.,	
præt. bējau, fut. bēju.	Zanīgalas, lo eine Etthelle	
Zalcedonas, no eīn Ehdīs	z-decl. gen. male.	
cdamiet, z-decl. gen.m.	Zanīkinti qohlen, præc. Kanīlesu,	
Zaltingyntio eīn Gefangē-	nu, præc. man. F. Kīsa, min kīphen	
litt, z-decl. gen. mafc.	Zanīkintis sich beginnen	
Zalitēs, der Voll 3 d.g.f.	Iallin, præc. nūs, præc. bējau,	
Zalldbos, oñ Zalpjhadi-	Zanīkintis, futur. Eßüs,	
ten, z-decl. gen. form.	Zanīkintis, għidlu adreß.	
Zallejumas, mo	Zanīrummas, mo, die Gę-	
Zājnijis, z-decl. gen.m.	bult, z-decl. gen. male.	
Zalinas, no der Berg, z-de-	Zanītqas, qasus debubig	
clin. gen. male.	gen. m. trix, z-decl. gen. f.	
Zaltas, oñ Schubig, verbum	Zappi, pū der Gott(e)s, ü.	
den, gen. m. tñ, fōs g.f.	dtr. (Kirbhoff) z-decl. g.m.	
Zalimti hējħud, z-decl. g.f.	Zanālanti heriħi, præc.	
nu, pr. man. fut. tñs.	Isajus, præc. lamaq, fu-	
Zalibye, es die Pfleidi, die	tur. Larija.	
Eqdulibigkeit, z-decl. g.f.	Zanālawnim, mo das	
Zalimis, xpo der Schmied	Regumenti decl. g.m.	
z-decl. gen. male.	Zanālent, nes di kħażiġin	
Zam nqđi? warum?	3 decl. g. form.	
Zāmīnos, nū ein Raum	Zarabliet, po kħixiġi g-	
z-decl. gen. form.	m. kħixiġen, form.	
Zamor-Ponos, nū eīn	Zanīmara, Pöseit, Rant-	
Schmiederei, z-decl. g.m.	nier, z-decl. gen. form.	
Zanīmara, Pöseit, Rant-	lħix, id. g.m.	
nier, z-decl. gen. form.	Zaq-	

approzaius, o. j. Endless Games
approzaius, tħixx auff. I Ċedha
għadha jidher u kien.

Bemerkungen auf die lateinische Grammatik.
Kognitivität und Reziprozität.

- 25egere** ab' temere adr. dubit.
25egnates, mo die füllt,
das füllt. 1 Decl. G. m.
25egincti herumlaufen
Prf. n. f. pr. nejus. f.
nefa.
25. gti laufsten, prsf. begnu.
prt. begau. f. begfti.
25. qci.
25en ja conf. expletiva
Expros, eto em Inter-
nuntifiger 1 Decl. G. m.
25ernas no der Rethf. 1 De-
clin. Gen. msc.
25ernatas, fo haedtlich
Gen. m. Fa. Fis Gen. f.
25erod's jaufeplof adv. af-
nimandi.
25erjea, jo ein 25erjea-
kann 1 Decl. Gen. m.
25ers ob adr. interrog.
25erja, ob em 25er, 25e-
fie. 2 Decl. Gen. fcnm.
25et aber conj. adverb.
25erraig (25erraig) aber
dennab.
25ewitzt gar kurtshgar
halb adv. temp.
25ey und conj. copul.
25janerfnis, nio hefliert
Gen. m. ne, nis Gen. f.
25jaurefis, eto em 25ifler-
fct 1 Decl. Gen. m.
25jauren, rang hifliert,
gäulich, hifliert. Gen.
m. et, etos Gen. form.
25janur, bös eto 25anur,
- Enf. Infinitiv; De.
Gen. form.
25ijerfi sih fürthet, Prf.
Jan. F. 25enans. 25oflue-
25itodijmas, mo das 25ig-
seln 1 Decl. Gen. m.
25iliteti rafslin, Prf. 25a-
pr. dejta. F. defta.
25ille wenn nur.
25lauspos, où die 25ine Pl.
12. 2 Decl. Gen. form.
25irgoti 25inment, Prf.
genu. Pr. 25ilipu. Fut.
golia. 25ilipu.
25ilus 25aus 25ilus G. m.
gfg. gies G. form.
25ilogyn citi anger nerden
Prf. cim. Pr. ejau. Fut.
eifa.
25ionsas, no ein 25ialit
1 Decl. Gen. mas. 25ialit-
25olofste, es die 25ialit-
heit 1 Decl. Gen. fcnm.
25uadas, do die 25uadit
Decl. Gen. mase.
25uiuiumas, mo die 25ifler-
ring 1 Decl. Gen. m.
25uiuiimo = 25oibis, 25io
25ifler-25oib 1 Decl. G. m.
25uadit iafstet, Prf. nijsu.
25uadit, 16 der 25ifler-
Decl. Gen. mase.
25uadit iafstet, Prf. 25iu.
25oba, bös ein altes 25if
2 Decl. Gen. fcnm. 25obis

مَنْدَلْهُ لِهِ لِهِ
بَوْكَلْهُ اَكْتَمْلَهُ.

Irašai žodyno viršelyje

Lippine	treppe
Treppe	Trepai, u
Darbo diena	werckeltag
Skriebline, es	hutt
Keppure, es	E. ¹ Mitže Hutt Mutcžia, cžios Mütze
Žekke	Strumpfe
<i>meli</i> ^{or} ²	Strumpes
u. Stréples	Raiß... (sutepta rašalu, užbraukta – V. D.)
Kaklo drabbužis (užbraukta – V. D.)	E. Halstuch
Kaklo <u>drobe</u> (užbraukta – V. D.)	Ryžis
Alstukkas	
Kenkle, es	die bucht Schenkel
Spaktis (p užbraukta – V. D.), cioE. Schnalle	E. Spange
Kurpes, pju Wyžinos	lederne Schuhe, Wyžios, u, Parreßken
Naggines, u.	Pareßken Eine Arth von ledernen Schuen.
Kelnes, iu	Hose oder beinkleider
Sermega (heißt)	Rock E. West (Mantel heißt Skreiste, es)
Kulner ^{us}	Koller
Langas	Fenster
Taure, es f. ³	Höltžer ſpitž Glaß
<i>fcd: dialectum</i>	Skywis, jo ſ ⁵ teller
<i>memelensem,</i>	
<i>alias</i> ⁴ Torelus	
Stalo drobe f.	tisch tuch ist gar <i>in usu, poti</i> ^{or} ⁶ Skoterte, es
Skepeta f	Serwiette, it. ⁷ Schnuptuch
Užklotis (U taisyta iš V – V. D.)	ober } deck
Pakklotis	unter }
Pawazjos, u	Schlitten Krippen
Wortinkle, es	eine Spiñewebe
Mießlunkis, io	das Spaſma
Kute os (? – V. D.) f. (? – V. D.)	ugnis (? – V. D.)
Dilgines u	Neßeln
Notrines, u	e. andere Arth von Neßeln
Spangoles, u	Moosbeeren
Pempe, es,	ein Kiewitt

Sum Michaelis Theophili	Successor
Gundlingii	Godofr. Gerlach
<u>Regiom⁸ Poruss.</u>	<u>Regiom. Boruss.</u>
Hallae Magd. ⁹	M.D.C.C.XXXII
A. O. R. ¹⁰	Mens. Septbr.
MDCCXXX	
menſ. Decemb.	
In Jeſu ſpes mea	

Žodyno lietuvių-vokiečių kalbų dalies prierašai

8 d¹¹ Apſiwelkūs

Drugiu apſirgti (*g taisyta iš k – V. D.*) am Fieber kranck lieg^{en}
pag. 334 gramāt¹²

Apſkuſtojis, *habet in vocativo ſtojau vid*
gramāt. pag: 246. n 3

Apſtuñas, o

9 k Aptepti, beschmieren, eppu, epjau, epſu

11 k Atkalti Auffhamern od^{er} Schmieden

Kalwis

Ka (? – V. D.)

12 d Atlekti, eku, ekiau, ekſu herzuſliehen

nieder
Atminnu, ynau, yſxu (*x užbraukta – V. D.*), inti Žurücktreten *e.g.*¹³ die ſchu Žurücktreten

Atpencz pareina Er kommt wied^{er} Žurück

Atpleßti öffnen von (? – V. D.) tür ob (? – V. D.)
in admit (? – V. D.) zu br.. ſt (? – V. D.)

auffthun (? – V. D.) atdarryti

Durris vßrakinti die (? – V. D.) thür auffſchließen

Raktas Schlüſel

14 k das übrig geblieben (prirašyta ties Atſtanka, os das ubrige 2 decl. G. foem.
– V. D.)

Amtmannas. Ein Amtmañ

Pole..k (? – V. D.) vel (? – V. D.) atsikelk

wen du den gefallen bist (? – V. D.) ſo stehet auff.

15 k Audejas, jo Ein Leinweber

Audeklas Leinwand

16 d Baddu prapulti Hungers sterben *Luc. XV*

18 d Blizgoti ſchimmern (prirašyta von Edelſtein D. ? – V. D.)

Bložnas, no ein ſchalck (prirašyta Schelm – V. D.)

Baltuñas das weisse

Beggu Diewas tai butu sakes den Gott das soll.. (? – V. D.)	
Beje ja er hat noch mehr gesaget NB die Gradation einer Rede, ja er hat	
auch.. (? – V. D.) das gesaget da (? – V. D.) brauchen (? – V. D.)	
Ben kad ben tai butu Ja weñ das wäre!	
Bernas, Knecht od ^{er} Hausknecht	Bille wos nur dieses wäre
Pferdeknecht	Bitte, es biene
Aber Tarnas ist ein knecht.	Bittinas, bienenkönig
e (? – V. D.) aufsta vierter (? – V. D.) Diener	Aulys, io (užbraukta – V. D.)
Berzellis, o Maymonath	Bienenkorb Awylis, io
	Bitczullis, io f. bienen Wärter
	Bruwelle, io Bier brauer
	Spieczus, aus Bienenschwarm
	die Sone die blicket
	Bobißkas altvättelisch

- 20 d schwenta diena od^{er} Niedeles diena der
 Sontag. Pannedelis, io Montag
 Vtorninkas dienstag
 Serrada, os Mitwoch
 Petnyzja, os Freitag
 Subata, os Sontag
- 21 k Dainoti Singen dises wort wird gebraucht, wo man nur aus Lust singet,
 e.g. im Kruge oder Herberge. Oder sonst aus Lust. Aber von geistlichen
 Sachen kan man es nicht (? – V. D.) brauchen
- 23 k wyta (ištaisyta į wißta – V. D.) det Kiaußus die Hene legt Eyer
 kaip desdinni (? – V. D.)
- 25 k Myllas Tuch od^{er} tuch
 Drumstas dick wird von fluidis gebraucht, e.g. Wasser, Wein (? – V. D.)
 etc. aber et^{iam} ras (Garten makiel? – V. D.)
 Storas (? – V. D.)
 Dūnos pilna tur Er hat Brodte die fülle Lukoßip XV
- 32 d Grobai, u 1 d. g.m. das Eingeweyde
- 46 d Kaip retay wie selten
- 47 d Kankles, u ein bey den litthauern gebrauchli^{ches} Musicalisches instrument
- 47 k Kappoczinink's, o Ein Todten Gräber
 Kappoczauti, ju, awau, ausu das Todtengräber handwerck treiben
- 48 d katrulⁿ wohin adv. interr.
 Karaulunas (=Karaliūnas – V. D.), o Ein CronPrint^z
 Kaspin's, o Ein haarband, den die Weibs Persohn^{en} tragen
 Kaßkadda etwa (prirašyta ex adv. dubitandi et adhibet de rebus dubiis – V. D.)

49 k Pulkim an kelu ir melſ (?) – V. D.)

Passiklau (toliau užbraukta – V. D.) laß uns auff die knie fallen un^d beten
Poter^{us} laikytibettstunde halten
Poterus, ei 2 d. den bettstunde gehalten
Pramintas kelas Ein gebahnter Weg
kelas graudus Eiⁿ harter Weg
Paßalles kelas Eiⁿ gefrorner Weg
Wažo kelas Eiⁿ Schlitteⁿ Weg

53 k Dantis ißkulti Zahne auschlagen (?) – V. D.)

Krumminas, no ein Backen=Zahn

54 d Kurpininkas der Schuster (viršuj prirašyta die Schusterin – V. D.)

magis in usu eſt (?) – V. D.) Kurpjus, aus, 4 d. g.m.

Kurpes suti schu machen

Kunnigene, es Eine Predigerfrau

kūſu, sau, ſu ti, huſten

57 k Kadda wilkai keme tadda Bunnies (néra? – V. D.)

Wann d^{er} Wolff da ist, ſo füttert (?) – V. D.) man die Hunde

59 Mattyi: Sehen (prirašyta Matt. 11. 2. – V. D.)

62 d Milſ̄sti (ʃɔ̄ taisyta – V. D.) melcken, zu, zaui, ſzu

milßtuwe, es Milcheymer

64 d Myße laikiti E. Predigt halten

Naujena, od^{er} Eine neue Zeitung

Narras (viršuj prirašyta uns = Narruns? – V. D.) it. E.

Duck (užbraukta – V. D.) Tauch Ente

65 k Nebylys, io (prirašyta mutus. – V. D.)

nedawadnas

nedawadney (prirašyta. – V. D.): incomposit^{us}

incontinuu^{us}

incondit^{us}

indigest^{us}

indisposit^{us}

inordinat^{us}

turbat^e (?) – V. D.)

76 d Obſras, o ein Tachſe, 1 d. g.m.

Oþka=bardis, džiu, *Lilium convallium*

90 d Pastirrus rtyi (ſc.¹⁴ grudus) ungemahlt eßen

91 d Patkawa, os ein Hufeisen

Pakalne, es die Niederung

95 k perlitti, überſteigen

perleti, übergießen

perlysti, durchkriechen

97 d pertifti, sich von einander dehnen stu, ſiau, tiſu

98 d Péſtas, ſto zu Fuß g.m. peſta, ſtos g.f. (prirašyta: NB heiſet auch eine

- Stampffe turēta galvoje piesta, -os – V. D.)
 Piklewoju, au, osu, oti beuteln *unde*¹⁵
 Dūna piklewota, gebeutelt brodt
- 108 d Puppos, u bohnen
- 126 d Suti nahen sunu (apibrēžta ir *n* pataisyta į *w.* – V. D.) ſuwu
 Kristus Kristaus K k Kristaus
 Kristaus
 Krist (nebaigta? – V. D.)
- 137 d Uttelus, aus, n. Laußwentzel
 uttinetis sich laufen
- 138 d Pantas, o
- 141 k Walakis, io untaugliches Geld
- 142 wam3dʒūti pfeifen (pabrukta ir prirašta: wam3diju, au, iſu, iti – V. D.)
- 142 d Wanta, os ein von grün kraut kurtzer Beſen, den man in den badſtube brauchet
- 143 k V3 Wartu stoweti Vor dem Thor stehen
- 149 k 3arnos, u 2 d. g.f. die Gedärme
 NB Angle žiarojanti

Žodyno vokiečių-lietuvių kalbų dalies prierašai

- 157 k passileides geneigt, aufmerckſahm (pabrukta – V. D.) h^{uium}
vocabulum usurpat de hominibus sibi relictis et ad peccatum pronis
 Joſtas band
- 159 k Bedencken apdumoti amislti (iſrašta *p* ir pakartotas pataisytas žodis
 apmislti – V. D.)
 der bedacht 3amone, nes (3=S – V. D.)
- 161 d Bemühen (sich) procewotisi (prirašta: ſtorotisi – V. D.)
- 163 k Bildhauer oder Steinhauer Akmens kalwis
- 165 k Creatur, gechſöppf Sutwerimas, o 1 d. g.m.
- 173 k Pelleda, os Eule
 Vschtrokßkinti iſt einanderen (?) – V. D.) erſticken aber erſticken
 Selbst iſt Vßtrokßti
- 174 d Feder Plunkſna (prirašta: auch Schreib – V. D.)
- 175 k Wiſſa pilnacſe (?) – V. D.) Riezwaſ } fleißig
- 181 k 3erplegen (?) – V. D.) des feuergiß (?) – V. D.) i. e.¹⁶ glüth
- 183 k heißen waddinti
 Hauß Buttas troba ukis (sunumeruota prierašo autoriaus – V. D.):
 Hauß 1) ist *proprie* ein Hauß (2) ist eigentlich ein Gebaude das (3) ist
 Hauß, Hoff (?) – V. D.) vnd alles was darunter im Haußwesen verstanden
 wird.

- Eigentlich heist auch ein Hauß Nammai, mu, *1 decl. Gen. Masc. Luc. XIV*,
XI. HaußRath Turtas, o Namu rykay.
- 187 k Hosen od^{er} beinkleider Kernes, iu *in pl: num tantū*
- 191 k Audeklas
- 193 k Pelle, es Maus
- 199 k Raht Jzurke, es
- 201 Drégnuñmas, *Luc. VII. 6*
- 205 Pflicht i.e. schuldig seyn kaltas yra.
- 206 d *V.¹⁷ pag. 67.* Priereggeti ne nicht wohlsehen könen (prirašyta:
 Nepriereggeti – V. D.)
- 208 Spruch Kálbesis (prirašyta cio (? – V. D.) *1 d. g.m.*)
- 209 Stieffel Sopaga (prirašyta galūnēs s – V. D.)
- Ražai, u
 Strangas
- 210 täglich dienißkas (prirašyta kas den – V. D.)
- 210 d Strümpfpe Széke, es. *Secundum dialectum Memelensem alias*
 Strumpe, es. aut (? – V. D.) Streples, ú.
- 211 k thöricht paikas, paikay (viršuje prirašyta i.e. einfältig – V. D.)
 thöricht durnay, i.e. närrisch
- 223 d Wald Girra
- 226 wied^{er} hollen od^{er} repetiren atkartoti
- 230 dwilinkay

Paaiškinimai

1. Čia ir kitur E. reiškia nežymimajį artikeli^l *ein eine*.
2. *melior* – geresnis.
3. *f. – foemininum* – moteriškoji giminė.
4. *fcd: – secundum* – pagal.
5. *f – five* – arba.
6. *in usu* – vartojama, *potior* – geresnis.
7. *it – item* – taip pat.
8. *Regiom* – *Regiomontanus* – Karaliaučiaus.
9. *Magd.* – *Magdeburgensis* – Magdeburgo.
10. *A. O. R.* – *Anno Orbis Redemptoris* – Pasaulio Atpirkėjo Metai.
11. *d* – lapo dešinioji, *k* – lapo kairioji pusė.
12. gramāt. pag. – nurodomi F. W. Haacko lietuvių kalbos gramatikos puslapiai.
13. *e.g. – exempla gratis* – pavyzdžiui.
14. *sc. – sicut* – pavyzdžiui.
15. *unde* – iš čia.
16. *i.e. – id est* – tai yra.
17. *vid., v. – vide* – žiūrėk.

**DAS KORREKTUREXEMPLAR DES „VOCABULARIVM
LITTHVANICO-GERMANICVM, ET GERMANICO-LITTHVANICVM“
VON F. W. HAACK (HALLE, 1730)**

Zusammenfassung

In der Hauptbibliothek der Franckeschen Stiftungen (Sign. FrB 155 M 4/4a) ist das verschossene Exemplar des „Vocabularivm Litthvanico-Germanicvm, et Germanico-Litthvanicvm“ von Friedrich Wilhelm Haack (1705–1754) bewahrt. Es sind in dem Exemplare des Wörterbuches über 180 litauische Wörter und Wendungen mit ihren deutschen Entsprechungen eingetragen, die von den bisher unbekannten Benutzer (wahrscheinlich von zwei Studenten des Litauischen Seminars) hineingeschrieben sind. Diese schriftliche Zusätze, zumeist der Umgangssprache entnommen, hatten das Ziel, die Lemmata der gedruckten Wörter zu bereichern, die Semantik und die Verwendung einiger litauischer Wörter zu erklären.